

Олена МАЛЬЦЕВА,
orcid.org/0000-0002-4443-106X
заслужена артистка України,
старший викладач кафедри музичного мистецтва та хореографії
Навчально-наукового інституту культури і мистецтва
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(Полтава, Україна) ivtem7811@gmail.com

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ДЖАЗОВОЇ ІМПРОВІЗАЦІЇ У СТУДЕНТІВ КЛАСУ ЕСТРАДНОГО СПІВУ У МУЗИЧНОМУ КОЛЕДЖІ

Мета роботи – розкрити історичні аспекти становлення джазу як одного з напрямів музичного мистецтва; з'ясувати зміст та сутність понять «імпровізація» та «вокальна імпровізація» у сучасній музикознавчій та музично-педагогічній літературі; визначити педагогічні умови, що сприяють успішному формуванню навичок джазової імпровізації у студентів музичного коледжу у класі естрадного вокалу; виявити, теоретично обґрунтувати та описати педагогічні умови формування навичок джазової імпровізації у студентів музичного коледжу у класі естрадного вокалу.

Методологія дослідження полягає у застосуванні таких методів, як: емпіричний метод, метод аналогії, аксіоматичний метод, елементарно-теоретичний метод, метод систематизації.

Наукова новизна полягає у тому, що вперше розкривається проблема формування навичок джазової імпровізації у студентів музичних коледжів спеціальності «естрадний спів».

Висновки. Теоретичний аналіз проблеми дослідження та результати дослідно-пошукової роботи дозволили зробити наступні висновки. Аналіз наукової літератури дозволив розкрити такі поняття, як «імпровізація», «імпровізація естрадного вокаліста», «скет». Імпровізація є одночасним виконанням музики без попередньої підготовки, спонтанний музичний вислів, безпосередню, миттєву реалізацію музичної думки. Також було дано визначення імпровізації естрадного вокаліста. Вона являє собою творчий процес створення музично-художнього образу у момент безпосереднього вокально-складового інтонування музичного і літературного тексту (скет-спів), сутністю якого є пізнання, відтворення та поширення об'єктивно та суб'єктивно нового використання загальноприйнятих складових поєднань та привнесення оригінальних складів в скет-вокал, оригінального джазового фразування, свінгу, акцентування та нової артикуляції, специфіка якого полягає у особливих способах звукоутворення, використання широкого спектру тембрових фарб та звукоімітаційних елементів у рамках структурної схеми твору. Дослідно-пошукова робота показала, що формування навичок джазової імпровізації у студентів музичного коледжу у класі естрадного вокалу є неможливим без створення відповідних умов, у даному випадку педагогічних, що включають спілкування вчитель-учень, різні методи та вправи, що впливають на якість формування навичок джазової імпровізації. Таким чином, включення здобувачів освіти у творчу діяльність, використання різних методів у роботі зі студентами сприяє прояву позитивної динаміки у формуванні навичок джазової імпровізації у студентів музичного коледжу у класі естрадного вокалу. Високі показники пов'язані з успішною організацією занять, застосуванням різних методів, спрямованих на формування навичок джазової імпровізації у студентів музичного коледжу у класі естрадного вокалу.

Ключові слова: вокальна педагогіка, вокальна імпровізація, музичне мистецтво естради, джаз, імпровізація, свінг, естрадний спів.

Olena MALTSEVA,
orcid.org/0000-0002-4443-106X
Honored Artist of Ukraine,
Senior Lecturer at the Department of Musical Art and Choreography
Educational and Scientific Institute of Culture and Arts
of Taras Shevchenko Luhansk National University
(Poltava, Ukraine) ivtem7811@gmail.com

PECULIARITIES OF TEACHING JAZZ IMPROVISATION FOR POP SINGERS OF MUSIC COLLEGES

The purpose of the article is to reveal the historical aspects of the formation of jazz as one of the directions of musical art; to find out the meaning and essence of the concepts «improvisation» and «vocal improvisation» in modern musicology and music-pedagogical literature; to determine the pedagogical conditions that contribute to the successful

formation of jazz improvisation skills among music college students in the pop vocal class; to identify, theoretically justify and describe the pedagogical conditions for the formation of jazz improvisation skills among music college students in the pop vocal class.

The research methodology consists in the application of such methods as: empirical method, analogy method, axiomatic method, elementary-theoretical method, method of systematization.

The scientific novelty lies in the fact that for the first time the problem of formation of jazz improvisation skills among students of music colleges specializing in pop singing is revealed.

Conclusions. The theoretical analysis of the research problem and the results of the research work made it possible to draw the following conclusions. The analysis of scientific literature made it possible to reveal such concepts as «improvisation», «improvisation of pop singer», «sket». Improvisation is a simultaneous performance of music without prior preparation, a spontaneous musical expression, a direct, instant realization of a musical thought. The definition of pop vocalist improvisation was also given. It is a creative process of creating a musical and artistic image at the moment of direct vocal-syllabic intonation of a musical and literary text (sket singing), the essence of which is the knowledge, reproduction and dissemination of objectively and subjectively new use of generally accepted compositional combinations and the introduction of original scat-vocal compositions, original jazz phrasing, swing, accentuation and new articulation, the specificity of which consists in special methods of sound creation, the use of a wide range of timbre colors and sound imitation elements within the framework of the structural scheme of the work. Research work has shown that the formation of jazz improvisation skills among students of a music college in the class of pop vocals is impossible without the creation of appropriate conditions, in this case pedagogical ones, which include teacher-student communication, various methods and exercises that affect the quality of formation of jazz skills improvisations. Thus, the inclusion of students in creative activities, the use of various methods in working with students contributes to the manifestation of positive dynamics in the formation of jazz improvisation skills among music college students in the pop vocal class. High indicators are associated with the successful organization of classes, the use of various methods aimed at the formation of jazz improvisation skills among music college students in the pop vocal class.

Key words: vocal pedagogy, vocal improvisation, pop music, jazz, improvisation, swing, pop singing.

Постановка проблеми. Особливості вокального естрадного виконавства активно вивчаються сучасними дослідниками, які вивчають творчі процеси втілення мистецького задуму, інтерпретації музичних творів. Але досі проблеми, які мають безпосередній зв'язок із мистецтвом джазу, розглядаються здебільшого у мистецтвознавчих дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених. Тобто проблема формування у вокальних виконавців у галузі музичного мистецтва естради навичок джазової імпровізації вивчена мало.

Актуальність статті полягає в тому, що навички джазової імпровізації у студентів-вокалістів музичного коледжу є одним із найважливіших факторів виховання фахівця високого професійного рівня.

Метою статті є розкрити історичні аспекти становлення джазу як одного з напрямів музичного мистецтва; з'ясувати зміст та сутність понять «імпровізація» та «вокальна імпровізація» у сучасній музикознавчій та музично-педагогічній літературі; визначити педагогічні умови, що сприяють успішному формуванню навичок джазової імпровізації у студентів музичного коледжу у класі естрадного вокалу; виявити, теоретично обґрунтувати та описати педагогічні умови формування навичок джазової імпровізації у студентів музичного коледжу у класі естрадного вокалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні положення про історію становлення джазу як одного з напрямків музичного мистецтва висвітлили А. Асріель, К. Боландер, Д. Сай-

мон, К. Холлер, Г. Шулер; теоретичні положення вітчизняних та зарубіжних вчених про сутність поняття «імпровізація» розкрили О. Грицьків, Н. Дрожжина, К. Ларкін, Г. Ріман, Г. Шулер; ідеї вітчизняних дослідників у галузі вокальної педагогіки щодо необхідності застосування специфічних методів та прийомів навчання вокалістів джазової імпровізації описали О. Грицьків, Н. Дрожжина, З. Рось, Н. Фоломеєва.

Об'єктом дослідження є процес формування навичок джазової імпровізації у студентів музичного коледжу у класі естрадного вокалу, а **предметом** – педагогічні умови формування навичок джазової імпровізації у студентів музичного коледжу у класі естрадного вокалу.

Виклад основного матеріалу. Джаз (англ. jazz) – рід професійного музичного мистецтва, що виник у США наприкінці IX – початку XX ст. в результаті взаємодії африканської та європейської музичних культур (Енциклопедія Сучасної України (Джаз)).

Історія джазової музики ознаменувалася однією із найважливіших подій світової історії. Це переселення народів, які перебували у пошуку кращого життя, в Новий світ. Але якщо європейський народ чекало процвітання, то африканці ставали там рабами. У Західному Гемпширі європейські культури зазнали деяких процесів об'єднання та злиття. Це торкнулося музичної культури. До цього синтезу цілком можна віднести і джаз (Feather, 1988; Schuller, 1968).

У африканського народу музика грає найважливішу роль і виявляється у різноманітних

формах, що відповідають певному виду життєдіяльності: супроводженням церемоній, що проводяться у зв'язку з народженням дітей, досягненням ними повноліття, створенням сім'ї, відходом в інший світ; є обрядові пісні. Праця в африканців також має музичний супровід.

Західна Африка відрізнялася використанням імпровізаційних танців, що виконуються групою. Вони супроводжувалися ритмами барабанів, які надавали музиці експресивного характеру.

Така музика отримала назву «hot rhythm», що в перекладі означає «гарячий ритм». Такому ритму було характерно «розгойдування», і музиканти накладали один на одного різні ритми та розміри, таким чином створюючи поліритм і поліметр. Артикуляція барабанів була найважливішою рисою такої музики і виражалася атакою звуку, що визначала інтенсивність його початку.

Пізніше це стало одним із найважливіших компонентів у джазі. Структура «запитання-відповідь» вже тоді була однією з особливостей діалогу між солістом і хором, а перекличка соліста-барабанщика та групи інших барабанів стала попередником імпровізації. Солоїст у спонтанній варіативній формі трактує мелодичний матеріал, а ансамбль вносить свою частку винахідливості у відповіді солісту (Hodeir, 1956; Schuller, 1968).

Для музики африканського народу також були характерні акценти, використовувані в розмовній мові, наприклад, ударний склад – нагору, а кінець слова – вниз (Hodeir, 1956; Schuller, 1968). Вокальна музика використовувала такі прийоми, як глісандо, висхідну атаку і низхідне пом'якшення.

Але крім афроамериканців були й інші народи: англоамериканці, ірландці, італійці, євреї та багато інших. Кожен із цих народів привніс до джазової музики елементи, взяті з культури свого народу.

І завдяки цьому спільному внеску відбулося народження нового виду музичного мистецтва, яке повною мірою відобразило емоційне і суспільне життя, смуток і гнів народу, який був змушений бути використаним як раби на американських землях.

Створене ними мистецтво дало їм можливість відволікатися від негараздів і життєвих труднощів, всіх заборон і обмежень. Надзвичайна краса та самобутність цієї музики захопили увесь світ.

У західноафриканській музиці складно зустріти характерні для Європи музичні форми, такі як рондо, соната. Вся західноафриканська музика побудована на коротких фразах. Це стосується і джазу, у якому задіяні рифи (повтор лінії басу у піаністів).

Європейська музика внесла у розвиток джазової музики важливі риси. До них можна віднести:

а) звукоряд африканської музики має звукоряд та деякі елементи гармонії, що нагадують європейську, але основу джазу складає гармонічна система Європи;

б) європейська система нотації вплинула на процес створення джазової музики;

в) європейська музика надала джазу свій музичний арсенал інструментів (корнет, тромбон, саксофон, кларнет, фортепіано, контрабас та гітара), виняток становить лише ударна установка, що являє собою зібрані разом ударні інструменти різного походження;

г) 32-тактова форма популярної пісні та форми, що використовуються в маршах та регтаймах, були запозичені з європейської музики.

У 20–30 роки джаз став улюбленцем усього світу, виявом масової культури (Енциклопедія Сучасної України (Джаз)). Джаз став невід'ємною частиною життя всіх соціальних шарів, які зуміли об'єднати їх. Завдяки цьому джаз можна вважати феноменом поряд із класичною музикою.

Особливе ставлення публіки до джазу допомогло сформувати його надзвичайний пульс, яскравість звучання, склад інструментів, що ніким раніше не використовувався, у якому постійно змінюється роль кожного учасника, нова манера вокального викладу матеріалу. Глядач міг відчувати себе в центрі подій, що відбуваються на сцені, завдяки розташуванню музикантів на сцені у вигляді півкола. Інтерес до джазу не згасав не лише в Америці, а й у країнах Європи. Цей рекорд за тривалістю інтересу зможе побити лише рок-музика у 60–90-х роках.

Імпровізація (фр. *improvisation*, італ. *improvvisazione*, від лат. *improvises* – несподіваний, раптовий) – зустрічається у низці мистецтв особливий вид художньої творчості, при якому твір створюється безпосередньо під час його виконання (Енциклопедія Сучасної України (Джаз)).

Поняття імпровізації досить широке. Вона представлена в абсолютно різних проявах – у танці, літературі, музиці, театрі. Це важлива, невід'ємна частина соціального та творчого життя.

Вперше поняття імпровізації запропонував Г. Ріман, який дійшов усвідомлення того, що імпровізація є самостійним мистецьким феноменом західної музики. Він визначає імпровізацію як мистецтво спонтанного створення музики під час виступу (Дрожжина, 2007). Ця думка не зазнала особливих змін дотепер.

Сучасні дослідники виділяють характерні риси імпровізації: безпосередність творчого

висловлювання та демонстрація віртуозної легкості володіння формотворчими та виконавськими прийомами.

У джазовій музиці проблема імпровізації вперше була висвітлена французьким теоретиком Андре Одером у 1956 (Hodeir, 1956). Він представив першу типологію імпровізації. На його думку, в основі імпровізації лежить мелодична фраза, а суть проблеми полягає в ритмічному, гармонічному та тембровому наповненні фрази. Його висновок можна вважати актуальним і сьогодні, оскільки принципова відмінність джазової та європейської музичних практик очевидна – звуковий еталон джазу набагато різноманітніший. Для джазової музики характерна вільна зміна звукових параметрів (тембру, ритму, висоти) фрази, що вже призводить до імпровізації.

Більшість енциклопедичних видань розглядають джаз як варіювання певної заданої мелодії, що поєднується з гармонічним планом, що залишається незмінним (Feather, 1988: 68; Randel, 1986: 392; Sadie, 1994: 384). Виконавець може на власний розсуд змінювати ступінь свободи варіювання або частково за допомогою орнаментів, або повністю, але з перетвореним мелодичним контуром. З цього виходить, що імпровізація є способом сольного мелодичного висловлювання, під час якого імпровізаційне навантаження спрямоване на одного музиканта. Мелодія та гармонія, поєднуючись, створюють єдність спонтанного, чим тут є гармонія, та заданого, чим є ритм.

Друге розуміння імпровізації можна зустріти у спеціальній літературі, в якій йдеться про спеціальні ідіоми, що характеризують джазове музикування. Імпровізація є тут однією з характерних рис джазу поряд з блюзовими тонами, свінгом, хот-інтонуванням (Енциклопедія Сучасної України (Імпровізація)). Проте, співвідносна з цими елементами щодо зовнішньої характерності джазу, імпровізація не рівнозначна їм у контексті тих механізмів джазового музикування. На думку Г. Шуллера, «імпровізація – такий елемент джазу, який не вміщується в жоден із досі обговорюваних аспектів джазової музики, хоча, звичайно, він стосується кожного з них» (Schuller, 1968: 57).

У третьому значенні джазова імпровізація сприймається як стихія джазового музикування, яка включає увесь комплекс виразних засобів джазу.

Специфіка джазової імпровізації проявляється насамперед у ритмічній організації джазового процесу. Джаз – мистецтво ритму, який визначає і мінливу суть джазової імпровізації, і творчу мотивацію музиканта.

Німецькі дослідники К. Боландер та К. Х. Холлер вважають, що «вихідний пункт імпровізації в джазі – бажання ритмічної участі» (Bohländer & Holler, 1980: 95). Зміна таких параметрів звучання, як гармонія, мелодія, тембральне забарвлення, динаміка і гучність звучання, не викликають ефекту джазовості, але якщо ми зіграємо звичайну, не джазову мелодію згідно законів джазового ритму, тобто зі свінгом, вона зазвучить по-джазовому і набуде імпровізаційності. Якщо розглядати свінг як принцип організації музичного часу, то він визначатиме динаміку імпровізаційних подій.

З огляду на це джазову імпровізацію можна визначити як фундаментальну основу джазу, специфіка якої проявляється у процесі гри зі свінгом.

Особливості навчання імпровізації вокалістів у галузі музичного мистецтва естради зумовлені специфікою естрадно-джазового виконавства, в якому імпровізація та інтерпретація є сутнісними компонентами створення та втілення задуму творів естрадно-джазового мистецтва засобами вокально-складового інтонування та полягають у створенні творчої мотивації музично-творчої діяльності та поетапному системному підході до освоєння імпровізації та інтерпретації джазових стандартів, активного використання комплексу інтерактивних методів та комп'ютерних технологій.

Специфіка навчання джазової імпровізації у тому, що імпровізація у джазовому вокальному виконавстві є сутнісним компонентом, єдиною умовою реалізації творів естрадно-джазового мистецтва, методом «пошуку» нових виразних компонентів, невід'ємною частиною втілення музично-художнього образу, формою творчого пошуку. Творчість та імпровізація часто нерозривні, оскільки мають на увазі створення нового, раніше небувало (Рось, 2019; Фоломєєва, 2021).

Кожному студенту, який навчається імпровізації, необхідно знати основний мінімум для здобуття виконавської свободи: тему та гармонічну сітку теми; форму твору; тональність теми, відхилення та модуляції в інші тональності; акорди та секвенції; гами, що відповідають акордам (Фоломєєва, 2021).

При навчанні студента необхідно враховувати ряд особливостей: рівень загальної музичної та теоретичної підготовки, навички читання з листка та запису нотного тексту, прослуховування та аналіз кращих зразків джазової музики, розвиток слухового еталона джазової стилістики, а також уміння відрізнити головне від другорядного, звертаючи увагу на конкретні прийоми джазової музичної мови.

Робота з формування навичок імпровізації повинна бути заснована на принципі поступовості та послідовності в оволодінні вміннями та навичками імпровізації. Студентам необхідно підніматися по черзі трьома щаблями, не пропускаючи жодного з них і не переступаючи через щаблі. На першій сходинці знаходиться процес творення (а не імпровізації) будь-яких музичних фрагментів, на другій створення нових фрагментів та епізодів, поєднуючи та синтезуючи твори та імпровізацію, використовуючи різні методи. Третій етап є виключно імпровізацією.

При роботі зі студентами в ході формування навичок джазової імпровізації викладачу необхідно брати до уваги загальну специфіку роботи вокаліста: при інтонуванні вокаліст не завжди встигає «перекласти» фразу, що виконується на ноти, тому педагогу має сенс ввести в роботу такий вид діяльності, як самостійне прослуховування, «зняття» та аналіз соло видатних джазових виконавців, як вокалістів, так і інструменталістів, оскільки знайомство з кращими зразками вокального джазу та інструментальних соло сприяє формуванню відчуття свінгу, джазового фразування та специфічних прийомів вокально-джазового виконавства.

Записуючи імпровізаційні лінії того чи іншого музиканта студент може прискорити процес навчання імпровізації. Тут також потрібно використовувати принцип «від простого – до складного» – записуємо спочатку прості, потім складніші фрази. Ця робота розвиває слух, відчуття ритму, форми. Надалі така робота допоможе при записі своїх ліній імпровізації (Дрожжина, 2007).

Також потрібно ознайомити студента з принципами використання гармонії твору, що виконується. Педагогу необхідно дати загальне уявлення про те, що студент повинен згодом опанувати: учень за допомогою педагога вивчає джазову акордику в різних її проявах (структура, типові поєднання та послідовності); розглядає різні варіанти гармонізації джазових мелодій; створює ті чи інші комбінації та поєднання звуків на акор-

довій основі. У свідомість учня впроваджується принцип відповідності, смислової узгодженості мелодики та гармонічного супроводу в процесі імпровізації, принцип, відступ від якого веде до звукової анархії та безглуздя.

До особливостей навчання джазової імпровізації вокалістів естрадного напрямку можна віднести формування відчуття «свінгу». Існує ряд передумов, що сприяють виробленню відчуття «свінгу». Це використання тріольної пульсації, метричної частки пунктирного ритму, акцентування окремих нот, так званий «блюкуючий акцент» та синкопування. При цьому використання тільки цих засобів недостатньо. Необхідно звертати увагу на майже невольне свідомістю мікровідхилення від метра, щоб цей метод був найбільш ефективним (Рось, 2019).

У ході практичного навчання імпровізації, молодий музикант має отримати знання про види та типи джазових імпровізацій (мелодична, гармонічна; монодичний, гомофонний, поліфонічний тип); про сольну та колективну форми імпровізації; про стандартні формо-структури джазових композицій (тричастинність), про правило «квадрату», про особливості та відмінні риси північноамериканського та європейського джазу тощо. Навчання імпровізації має бути систематичним та послідовним, а також проблемним, активним та свідомим.

Висновки. Формування навичок імпровізації у студентів музичного коледжу у класі естрадного вокалу буде успішним, якщо буде реалізовано такі педагогічні умови:

- в основі цього процесу лежатимуть принципи послідовності та поступовості;
- застосовувати метод спостереження за музикою, метод музично-стильового аналізу, асоціативний метод;
- враховувати рівень музичного розвитку студентів та їхній рівень володіння вокальними навичками;
- застосовувати комплекс вокальних вправ, що сприяє формуванню даних навичок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грицьків О.А. Функціональні особливості використання сучасних вокальних технік у джазовому виконавстві. Мистецькі пошуки: Збірник наукових праць. 2018. Випуск 2 (9). С. 18–22.
2. Дрожжина Н.В. Розвиток виконавських здібностей вокалістів у контексті музичного мистецтва естради. Проблеми педагогіки мистецтва. Серія: Музична педагогіка і мистецтвознавство. 2007. Вип. 1. С. 118–129.
3. Енциклопедія Сучасної України (Джаз). URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=23918
4. Енциклопедія Сучасної України (Естрада). URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=18031
5. Енциклопедія Сучасної України (Імпровізація). URL: <https://esu.com.ua/article-13279>
6. Рось З.П. Особливості роботи з розвитку вокально-виконавської техніки естрадно-джазових співаків : навчальний посібник з методичними рекомендаціями. Івано-Франківськ : «СІМІК». 2019. 66 с.

7. Фоломєєва Н.А. Опанування вокально-виконавських прийомів у класі естрадного співу: методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти спеціальностей 014 Середня освіта (Музичне мистецтво) та 025 Музичне мистецтво. Суми : ФОП Цьома С.П., 2021. 60 с.
8. Asriel A. Jazz. Analysen and aspekte. Berlin : Veb verlag, 1980. 294 p.
9. Bohländer C., Holler K.-H. Jazzführer. Leipzig : Verlages Philipp Reclam Stuttgart, 1980. 711 p.
10. Feather L. The Encyclopedia of Jazz. Bonanza : Random House, 1988. 527 p.
11. Hodeir A. Jazz: Its evolution and essence. New York : Grove Press, 1956. 295 p.
12. Larkin C. The Virgin encyclopedia of jazz. London : Virgin Books, 1999. 1024 p.
13. Randel D.M. The New Harvard Dictionary of Music. Cambridge : Belknap Press, 1986. 968 p.
14. Riemann H. Dictionary of music. London : Library and School Department, 1896. 924 p.
15. Sadie S. The Norton / Grove Concise Encyclopedia of Music. New York : W. W. Norton & Company, 1994. 928 p.
16. Schuller G. Early Jazz. Its roots and musical development. Oxford : Oxford University Press, 1968. 416 p.
17. Simon G.T. The Big Bands. New York : Macmillan, 1971. 600 p.

REFERENCES

1. Asriel A. Jazz. Analysen and aspekte [Analyzes and aspects]. Berlin : Veb verlag, 1980. 294 p. [in German].
2. Bohländer C., Holler K.-H. Jazzführer [Jazz guide]. Leipzig : Verlages Philipp Reclam Stuttgart, 1980. 711 p. [in German].
3. Drozhzhyna N.V. Rozvytok vykonavskykh zdbnostei vokalistiv u konteksti muzychnoho mystetstva estrady [Development of performance abilities of vocalists in the context of pop music]. Problems of art pedagogy. Series: Music pedagogy and art history, 2007, Vyp. 1, pp. 118–129 [in Ukrainian].
4. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of Modern Ukraine]. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-13279> [in Ukrainian].
5. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of Modern Ukraine]. Retrieved from https://esu.com.ua/search_articles.php?id=23918 [in Ukrainian].
6. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of Modern Ukraine]. Retrieved from https://esu.com.ua/search_articles.php?id=18031 [in Ukrainian].
7. Feather L. The Encyclopedia of Jazz. Bonanza : Random House, 1988. 527 p.
8. Folomicieva N.A. Opanuvannya vokalno-vykonavskykh pryimiv u klasi estradnoho spivu: metodychni rekomendatsii dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity spetsialnosti 014 Serednia osvita (Muzychne mystetstvo) ta 025 Muzychne mystetstvo [Mastering vocal and performance techniques in the class of pop singing: methodological recommendations for students of higher education majors 014 Secondary Education (Musical Art) and 025 Musical Art]. Sumy : FOP Tsoma S.P., 2021. 60 p. [in Ukrainian].
9. Hodeir A. Jazz: Its evolution and essence. New York : Grove Press, 1956. 295 p.
10. Hrytskiv O.A. Funktsionalni osoblyvosti vykorystannia suchasnykh vokalnykh tekhnik u dzhazovomu vykonavstvi [Functional features of using modern vocal techniques in jazz performance]. Artistic searches: Collection of scientific works, 2018, Vyp. 2 (9), pp. 18-22 [in Ukrainian].
11. Larkin C. The Virgin encyclopedia of jazz. London : Virgin Books, 1999. 1024 p.
12. Randel D.M. The New Harvard Dictionary of Music. Cambridge : Belknap Press, 1986. 968 p.
13. Riemann H. Dictionary of music. London : Library and School Department, 1896. 924 p.
14. Ros Z.P. Osoblyvosti roboty z rozvytku vokalno-vykonavskoi tekhniky estradno-dzhazovykh spivakiv : navchalnyi posibnyk z metodychnymy rekomendatsiiamy [Peculiarities of the work on the development of the vocal performance technique of pop and jazz singers : study guide with methodical recommendations]. Ivano-Frankivsk : «SIMYK», 2019. 66 p. [in Ukrainian].
15. Sadie S. The Norton / Grove Concise Encyclopedia of Music. New York : W.W. Norton & Company, 1994. 928 p.
16. Schuller G. Early Jazz. Its roots and musical development. Oxford : Oxford University Press, 1968. 416 p.
17. Simon G.T. The Big Bands. New York : Macmillan, 1971. 600 p.